

ד"ר איתמר ורהפטיג

ערי מקלט בימינו

מבוא

"כי לקח טוב נתתי לכם, תורתִי אל תעזבו, עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר".

התורה כתורת חיים, נלחמת על מעמדה כמובילה ומקרינה נגד כל מיני תורות וזרמי מחשבה למיניהם בכל הדורות, דור דור ונפתוליו. דומה כי בזמננו עומדת התורה במאבק עיקרי עם ערכי הדמוקרטיה המערבית, המתיימרת לשקף חברה ליבראלית-הומאנית. השקפת עולם זו טוענת כי היא מועילה לאדם וחותרת לרווחתו ולקידומו יותר מאשר תורת ישראל העתיקה, שאינה מתקדמת כביכול, עם הזמן.

מלחמה זו קשה במיוחד כי אין לפסול "תורה" מתחרה זו על הסף, כשם שנלחמה תורת ישראל בזמנו עם האלילות, למשל. כאן אין לפנינו הבל ורעות רוח, אלא אמת ושקר משמשים בעירובייה, ולא אתנו יודע עד מה, מה לקלוט ומה לפלוט אם ועד כמה לבלוע, לסנן או לדחות בשתי ידיים. עימות זה – רבו עוסקיו, ועדיין לא מוצה והתברר, ודווקא אנשי הלכה מובהקים, תלמידי חכמים גדולים כמעט ומתחמקים ממנו. לא באתי לפרוש היריעה, ואינני חושב עצמי ראוי לכך. אגע רק בשאלה אחת מעשית, שיש לה השלכה על העימות שלפנינו.

שאלה מעשית, כלפי לייא? אפשר להתייחס לשאלת העימות במובן התיאורטי, בחינת חזון של אחרית הימים ואכן גם זו שאלה מרתקת. כיצד יראו פני החברה עם בוא המשיח, אך יש מקום גם להתייחסות מעשית. כיצד יש להתייחס למצב החברתי כלכלי כיום כאשר, לצערנו, התורה אינה שלטת, שכן גם אם לה זכות הבכורה, אנשי השלטון מוכנים לשמוע לקול התורה רק אם יתקבלו הדברים על דעתם. דווקא מתוך אמונתנו ב"תורת חיים" עלינו להשתדל להחדיר ערכי תורה בכל זמן ומקום גם אם נצליח רק למחצה, לשליש ולרביע. לא תמיד חצי אמת גרוע משקר, אם כי יש כמובן להיזהר מחילונה של ההלכה. הדברים ארוכים, ואין כאן המקום לדוש בוויכוח זה. על כל פנים אם מראש יודעים אנו כי לא הגענו אל "המנוחה והנחלה" ואין מוכנות לקבלת התורה כולה, נעשה מאמץ להאיר במקצת את

האפילה, תוך תקווה שהמאור שבה יחזיר את כולנו לדרך הסלולה, מורשה מאבותינו לנו לקבלה. אל לנו לעמוד מן הצד לעת התרחשויות ותהפוכות כה מפליגות בדברי ימי עמנו, בגלל חששות מדומים או אמיתיים. ההפסד גדול מן השכר. בינתיים לא זו בלבד שהתורה נשכחת אלא גם בקרן זוית מונחת. לאמר; היא נדחית רעיונית מפני רעיונות ליבראליים, כביכול נעלים יותר, ואין לך חילול ה' גדול מזה. הלוחם לפחות נמצא על הבמה, אך המסתלק מראש מן המערכה נשכח ונזנח ללא קרב.

ועוד נקודה ראויה לציון, כאשר מדובר בגורל אנשים חיים ולתורה פיתרון טוב יותר מאשר זה הנוהג במציאות, הרי אנשים סובלים מחוסר הארת דרך התורה, וגם מצד מצוות גמילות חסדים יש לעזור לאנושות ככל שנוכל.

לאחר דברי הקדמה אלו נעסוק בקטע מסוים של דרכי ענישה המקובלים בימינו, כולל במדינת ישראל, והוא עונש המאסר והצעה להמירו בחלקו בהגלייה לערי מקלט. אפשר שהקורא יתאכזב, שכן ברור שאין זו הדוגמה המוצלחת והחשובה ביותר במסגרת העימות הנזכר, אך בנושא זה עסקתי ו"אל תהי בז ליום קטנות", ועוד מועד לחזון העיסוק ב"גדולות".

דרכי ענישה כיום וסמכותם ההלכתית

אם כי דרכי הענישה מדין תורה הן די מצומצמות – מוות, גלות, מלקות וקנס, הרי מאפשרת ההלכה בתחום זה חריגה מעיקר הדין. וכדברי הגמרא בסנהדרין מו ע"א – "תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה". וראה רמב"ם הלכות סנהדרין פכ"ד. סמכות זו נוצלה לא רק בזמן שישראל בארצם, אם על ידי בית דין ובעיקר על ידי המלך, אלא גם ובעיקר ללא מקדש וסנהדרין או אף בגלות, שהרי בכל מצב יש לבער את הרע ולשמור על שלום הציבור, וכמו ששנינו "הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאילמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו" (אבות פ"ג, ב).

אמנם אין להסיק מכך כי עלינו, כיהודים בני תורה, להכיר ולהכשיר כל מערכת דיני עונשין שמקובלת בחברה ושאוהה ממקורות זרים. המעיין בשו"ת הריב"ש סימן רנא ייווכח כי גם כשדנים שלא מן הדין לפי צורך שעה "ראוי לנו" ללמוד מן הדין הבחנות שונות לפי חומר העבירה ומשקל הראיה. לאמר – מדיני העונשין שבהלכה נקבל השראה וכיווני דרך אם ובאיזה אופן סוטים מן ההלכה לפי צורך השעה.

המאסר במקורותינו

לאור זאת נתבונן קימעא בדרכי הענישה המקובלים כיום. המאסר מוביל בראש ובו נמקד מבטנו. לאחר ביטול עונש מוות בהרבה מדינות, המאסר הוא העונש המקובל והחמור מכל. אין ספק כי שלילת חירותו של אדם לתקופה ארוכה פוגעת בו קשות, כאשר מוציאים אדם לזמן רב מן המעגל החברתי, מבודדים אותו ושוללים ממנו את חירותו, שהיא נשמת אפו של אדם. אולם טרם נעסוק בקשיי ישומה של השיטה, הרי מבחינה עיונית יורשה להעיר כי אין זה עונש "יהודי" מקובל.

ברשימת עונשי תורה לא מצאנו את המאסר. אצל המצרים נזכר בור, בית הסוהר (פרשת וישב), אך אצלנו בתורה אפשר להצביע על מגמה נוגדת למאסר – עונש "קשה" אך "קצר". אין כוונתי רק למוות, אלא גם בעונש אחר, כמלקות, מדובר בעונש חד-פעמי המאפשר לעבריין לחזור מיד לחיי חברה תקינים לאחר ריצוי עונשו. רק ברוצח בשוגג מצאנו רעיון דומה למאסר – ערי מקלט, אך על ההבדל בינו לבין המאסר כיום, אעמוד בע"ה בסמוך.

יתר על כן, גם במסגרת הענישה שלא מן הדין, בה נמצא רשימה ארוכה של סוגי ענישה, (ראה ספרו של פרופסור אסף – העונשין לאחר תקופת התלמוד) לא תופס המאסר כעונש מקום מרכזי. אמנם בספר עזרא פ"ז מוזכר בין יתר דרכי הענישה גם "לאסורין", אך רש"י במסכת מועד קטן טז ע"א מפרש – שקושרין אותו על העמוד להלקותו, ורק הרמב"ם (פכ"ד מהלכות סנהדרין) מפרש כי הכוונה לבית סוהר, ועדיין אפשר שהכוונה למאסר קשה וקצר, כשיטה בצינוק¹.

אף עונש "כיפה" האמור בגמרא סנהדרין פא ע"ב, אינו מופנה לסתם עבריין המתעתד לצאת לחופשי מבית הסוהר².

1. הרמב"ם שם מונה את המאסר, בין דרכי ענישה מגוונים, ללא פירוט צורתו. יתר דרכי הענישה המובאים שם הם בעיקרם "קצרים", בעלי אפקט מיידי, כאשר הם כוללים אופני מניעה למיניהם.

אמנם מצינו בדברי הרמב"ם מאסר ממושך אך זאת רק ביחס לרוצח שגרם במזיד למוות חבירו. מכיון שלא הרג בידיים אינו חייב מיתת בית דין, ואם אינו נהרג על ידי המלך או בית דין בהוראת שעה, "בית דין חייבין מכל מקום להכותם מכה רבה הקרובה למיתה, לאוסרם במצור ובמצוק שנים רבות ולצערן בכל מיני צער כדי להפחיד ולאיים על שאר הרשעים..." (הלכות רוצח פ"ב ה"ה).

סוג מיוחד של עונש שיעבוד, לאנשים שאינם נוהגים כשורה, מובא ברמב"ם בהלכות עבדים פ"א ה"ח. כוונתו סתומה, ואין כאן המקום לדון בו, בין כך מדובר במקרים "קשים", ולא באתי לשלול בנסיבות מסוימות עונש המאסר, כולל צינוק, או עבודת פדך.

2. אף עונש זה, הקרוב למיתה, מופנה כלפי עבירות חמורות במיוחד; רוצח שלא

אף בימים שלאחר תקופת התלמוד מצינו דרכי ענישה מגוונים, כמובא אצל אסף בספרו הנ"ל, שבחלקם הושפעו גם מנהוג הסביבה. בין אלו נמצא גם את המאסר, או כפי שנקרא לעיתים "תפיסה". אך מקריאת הספר עולה כי עונש זה לא היה נהוג בצרפת ובאשכנז, וביתר המדינות הוא בא בדרך כלל כמעצר מונע או כאמצעי לחץ לתשלום מיסים וכיוצא בזה, לכן היה בדרך כלל המאסר קצר. העולה מן האמור כי המאסר הממושך אינו אורח רצוי ומצוי במקורותינו.

יש רגליים לסברה כי גישה זו של עונש "חד וחלק" היא לא רק מרתיעה יותר אלא גם הוגנת יותר. כאשר מדובר באדם שלא נשפט למוות, אינך הורג אותו לחצאין. "או חברותא או מיתותא". הבידוד החברתי והניוון שבטלה, יש בהם יותר מאשר אחד משישים של מיתה². "אדם לעמל יולד" לא רק לפרנסה, אלא גם ליצירה, לביטוי עצמי, לבחירה חופשית בין אופציות שונות – ובלא כל זאת חסר ב"אדם" שבו³.

מאסר כתחליף לעונש מוות

אפשר לבוא ולטעון כי אם יש עבירות חמורות שדינן מוות, הרי בימינו מעדיפה החברה להעניש רק ב"מעין מוות". כלומר, כל הקושי שתואר לעיל ביחס למאסר הוא חלק מן העונש. אולם אי אפשר להתעלם מן העובדה כי ברגע שנמלטנו מעונש מוות קשה מאד לתחום הגבול ולומר אם ומתי מגיע עונש חליפי זה של מאסר לסוגי עבירות שונים. כך נמצא כי יש שאף עברייני ממון קלים יחסית, נידונים למאסר ממושך. אך אף במקרה שיש התאמת מה בין חומר העבירה לחומרת העונש, קיימת ביקורת כלפי צורת המאסר בימינו, כפי שיבואר בסמוך.

מאסר לעומת ערי מקלט

כאן מתבקשת השואה לעונש גלות לערי מקלט (ללא התייחסות למומנט הכפרה שבגלות). רוצח בשוגג, שביצע את העבירה החברתית החמורה ביותר⁴, נידון אכן לשלילת חרותו, אך לא נידון לבידוד משפחתי וודאי שאין

בהתראה וכיוצ"ב (רמב"ם הלכות רוצח פ"ד ח"ט) או מי שעבר ולקה כבר שני פעמים על עבירה שיש בה כרת (רמב"ם הלכות סנהדרין פי"ח ה"ד).

² גם כלפי מי שנידון למיתה קיימת מצות "ואהבת לרעך כמוך", ראה סנהדרין נב, ב.
³ ראה "תפארת ישראל" למהר"ל פרק ג, בן אדם, כמו אדמה צריך להוציא את הכח אין האלקי הטמון בו מן הכח אל הפועל.

⁴ ראה רמב"ם הלכות רוצח פ"ד ה"ט: "שאע"פ שיש עונות חמורין משפיכות דמים – אין בהן השחתת יישובו של עולם כשפיכות דמים...".

משפחתו נידונית לבידוד ממנו, מה שאין כן במאסר. ניתוק זה של האיסור ממשפחתו, ובעיקר מאשתו, הוא "מכה שאינה כתובה בתורה". התא המשפחתי על יסוד הקשר בין איש ואשתו⁵, הוא מיסודות החברה. ללא תא זה אין קיום לחברה. ואם כן מנין לנו העוז להפריד בין הדבקים? יתר על כן, הייתי מעז לומר, כי במאסר ממושך, מנותק מן המשפחה, יש צד מסוים חמור ממיתה, כאשר האשה והילדים מוחזקים בעגינותם, מרוחקים מן הישן ללא אפשרות של בניין חדש⁷.

לא כן המצב בעונש גלות. הרוצח בשוגג עובר דירה לעיר אחרת עם משפחתו. הוא עצמו אינו יוצא משם לעולם, עד מות הכהן הגדול, אך בתוך העיר הוא מתפקד כאדם רגיל. הוא עובד לפרנסתו, ולא נידון לחיי ניוון ובטלה⁸. יתר על כן, ערי המקלט הן ערי לויים, שהם מן העילית הרוחנית של העם, ואם כן ודאי מושפע מהם הגולה לטובה. ועיין בספר החינוך מצוה תח: "כי שבת הלוי מבחר השבטים ונכון לעבודת בית ה'... ומפני גודל מעלתם וכשר פעלם וחיין ערכם נבחרה ארצם לקלוט כל הורג נפש בשגגה יותר מארצות שאר השבטים, אולי תכפר עליו אדמתם המקודשת בקדושתם, ועוד טעם בדבר כי בהיותם אנשי לבב ידועים במעלות המידות וחכמות נכבדות ידוע לכל שלא ישטמו הרוצח שינצל אליהם ולא יגעו בו".

אין מדובר כאן בשילוח לארץ גזרה, כדרך שנהגו לפנים לשלוח פושעים לאוסטרליה, אלא לחברה הגונה, "מבחר השבטים" כאמור⁹. ומה קורה במאסר של היום? לא רק שאנו מנתקים את העבריין ממשפחתו, אלא עם מי אנו מושיבים אותו – עם הלויים? אדרבה, אנו מבדדים אותו מחברה הגונה ומושיבים אותו עם עברינים כמותו, ולעיתים גרועים הימנו. וכבר ידועים הסיפורים על אסירים שהתקלקלו בבית הסוהר. אנו גורמים בעקיפין לאסירים מבני ישראל לעבור על מה שמעולם לא

5. ראה בראשית ב, כד. וברמב"ן שם: "...בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו, וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם... ורואין את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר אחד...".

6. וראה עוד תרגום יונתן בן עוזיאל לדברים כד, ו.

7. ראה שמות כב, כג ורש"י שם.

8. יש אפילו חובה לדאוג ל"חיותו" שם, וכפי שפוסק הרמב"ם בהלכות רוצח פ"ז ה"א: "תלמיד שגלה לעיר מקלט מגלין רבו עמו (אולי הכוונה, שעליו לבוא לשם מדי פעם וללמדו תורה), שנאמר: וחי (דברים יט, ח), עשה לו כדי שיחיה (מכות י ע"א), וחי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד תורה כמיתה חשובין...".

9. רעיון דומה נמצא אצל גנב שאין לו לשלם, הוא נמכר לעבד (שמות כב, ב) וודאי בצד עבודתו זוכה גם להתחנך בחברת אדונו.

נחשדו על כך¹⁰. אנו מונעים מהאסירים קיום מצוותם¹¹ וגורמים סבל רב לבני משפחותיהם. (וראה עוד "עשה לך רב", לרח"ד הלוי שליט"א ח"ג סימן נז).

חידוש רעיון ערי מקלט

הקרימינולוגים עצמם מתחבטים בשאלות אלו ומחפשים דרכים חדשות של ענישה. מבלי להיכנס לפירוט מעשי אתיר לעצמי "להעלות על השולחן" ענישה זו של ערי מקלט כמודל הראוי לחיקוי.

לאמר – יוקמו או יוכרזו מקומות מסויימים כערי מקלט מוקפות גדר, שם ישבו אסירים עם בני משפחותיהם בחברת אנשים נוספים, בכמעין כפרי עבודה. העברין לא יורשה לעזוב את מקומו ללא אישור מיוחד, עד אשר תגמר תקופת מאסרו או שיוחן על ידי הנשיא. אפשרות החנינה היא אלמנט חיוני, כעין תחליף למות הכהן הגדול, שכן היא נותנת פתח תקווה לאסיר, כי בכל שעה יש לו סיכוי להשתחרר¹². תקווה זו מפיתה בו רוח חיים, ואף משמעת פנימית, כשפוחתת המוטיבאציה לברוח. על כל פנים אם יברח – יוכפל עונשו או יועבר לכלא. במקומוות אלו ניתן להקים מפעלים ובתי מלאכה וכיוצא בהם. כך יוכלו האסירים – לפחות חלקית – להשתכר לפרנסתם, למצוא אפיקי יצירה לכישוריהם, ולא יעמיסו עצמם על הציבור. יתר על כן, אפשר גם להכריז על עיירה רחוקה ובעייתית כעיר מקלט, והגולים שישלחו אליה יוכלו לעזור בשיקומה מבחינות שונות¹³. בין כך, הקשר המשפחתי ישמר, כאשר המשפחה – כמובן אם רצונה בכך – תעבור ביחד עם הגולה לאותה עיר ותשתלב בחיים הקהילתיים במקום. ברור כי רעיון מהפכני זה אי אפשר לו שיבוצע בבת אחת, וגם אינו מתאים לכל. יש אסירים מסוכנים שינסו לברוח בכל עת, יש כאלו שאינם

10. ראה קדושין פב ע"א – "לא נחשדו ישראל על משכב זכור".

11. מצות עונה (שמוות כא, ז) ואפשר גם מצות פריה ורביה.

12. ראה "משך חכמה" לחומש במדבר לה, כח, וזה לשונו: "הא דאין ערי מקלט שבעבר הירדן קולטין עד שיופשו כולן (מכות ט ע"ב)... דרוצח שגולה מקוה תמיד שמא ימות הכהן המשיח ויצא במיתתו, אבל הלא אמר השי"ת שאלעזר יהיה בחלוקת הארץ (במדבר לד, יז), ונמצא דהרוצח מיואש לחזור עד התנתל הארץ, לכן בכי האי גוונא שלא יהיה לו תקוה לשוב תיכף לא אמרה תורה לגלות".

13. אמנם יש להישמר מ"הצפת" המקום באנשים כאלה. על הפסוק "גלעד קריית פעלי און עקבה מדם" (הושע ו, ח) ראיתי מי שפירש; כי בגלל שברחו אליה רוצחים רבים הפכה זו לעיר דמים. אמנם ההלכה ערה לחשש זה. הגמרא במכות י ע"ב אומרת כי עיר שרובה רוצחים אינה קולטת ואומר ה"מנחת חינוך" מצוה תי כי הכוונה גם לרוצחים בשוגג, וגם לרוב שמורכב מן הגולים עצמם, עיי"ש.

מסוגלים מסיבות שונות להשתלב בחיי הקהילה ללא הכשרה מיוחדת. אמנם אפשר וצריך להתחיל דרך חדשה זו באנשים מתאימים מבחינת אישיותם ומבחינת העבירה.

האנשים המתאימים

בחינת האישיות היא עניין אינדוידואלי, אך באשר לעבירות אנקוט כדוגמה, בראש וראשונה הורגים בשוגג, שהיא זו האמורה בתורה. כגון, הורגי נפש בתאונות דרכים. אך יש מקום גם להורגים אחרים שאינם טיפוסים קרימונולוגיים, אלא "נכשלו" חד פעמית בחמורה שבעבירות, כבעל שהרג מתוך זעמו אשתו שבגדה בו, סכסוך שכנים שהתרחב בצורה לא מבוקרת והסתיים במוות. אפשר לצרף לרשימה גם מועלים מסויימים, שנכשלו חדרפעמית תוך כדי קרבנם לכסף, ועוד.

אני התעוררתי למאמר זה מדאגה לגורל "עצורי המחותרת", שבלהט אהבתם את העם והארץ, ישגו ברואה הקו פקו בלילה הביאו מבוכה במשפחות טובות וגדולות, שיכולים ורוצים לתרום לחברה. כואב הלב בסבל האשה והילדים, ר"ניונו" של אדם כזה שנשלח למאסר ממושך.

עיר מקלט כעונש

שמעתי טענה כי עיר מקלט אינה בגדר עונש. נסקור בקצרה מטרות הענישה לצורך נדון דידן.

א. תגמול, עונש כפשוטו: יש כאן בידוד חברתי וניתוק מוחלט מסביבתו הרגילה. וכך אומר ספר החינוך בסימן תט – "ראוי למי שהרג אפילו שוגג, מכיוון שבאת תקלה גדולה כזו על ידו שיצטער עליה צער גלות, ששקול כמעט כצער מיתה, שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו ושוכן כל ימיו עם זרים".

ב. הרתעה: "למען ישמעו וייראו". ברור שאם יש עונש כנ"ל יש גם הרתעה. וכאן חשוב להעיר כי עונש זה לא בא רק להקל. כיום מקובל לפטור נהגים קטלניים ברשלנותם בעונשים קלים, ואפשר שגלות ממושכת תרתיע אותם יותר.

ג. מניעה: כאמור אסור לו לעזוב מקומו, אלא לפי שקל יותר לברוח, אין עונש זה מתאים לכל כאמור.

ד. שיקום וחינוך: כאן היתרון הגדול כאשר הוא בחברה טובה. יש כאן לא רק שיקום תעסוקתי, אלא גם מאמץ לשיקום נפשי, חינוכי.

ה. כפרה: זהו יסוד דתי. אך ודאי יש בו עניין גדול. ומעניין כי ספר החינוך

שם אומר כי גם הרוצח מצדו חייב לגלות, ואין כאן מקום להאריך בזה. וראה עוד שולחן ערוך אורח חיים סימן תרג ובמשנה ברורה שם.

ו. **הגנה מגואל הדם**: יסוד זה נחלש בימינו, אך עדיין יש מקום בנסיבות מסויימות, כהפרדה בין חמולות שונאות בנפש. יש גם יתרון בהרחקת העברייני מקרובי הנפגע, ש"קשה" להם לראותו בסביבתם¹⁴.

לכל זה יש להוסיף את היתרונות כלפי מאסר – **שמירת התא המשפחתי**¹⁵, ושמירת **כבודו של אדם**, שכן הוא ממשיך לעבוד וליצור ולדאוג לגורלו ואינו מרגיש כיושב בטל, מושפל, התלוי באחרים.

חידוש מושגינו כקדם

לסיום לא אמנע מלציין עוד כי עם תקומת מפעלנו הלאומי – "שיבת ציון" שהיא למיטב הכרתנו "אתחלתא דגאולה", חייבים אנו ביתר שאת להכין עצמנו ל"חדש ימינו כקדם". כך דורשת הגמרא ביחס למקדש במסכת ראש השנה ל ע"א: "ומנלן דעבדינן זכר למקדש דאמר קרא... ציון היא דורש אין לה, מכלל דבעיא דרישה".

ניתן להרחיב רעיון זה לכלל אורח חיינו שינהג בביאת הגואל. ומענין, כי המצוה היחידה שתתחדש לישראל בבוא מלך המשיח היא תוספת ערי מקלט¹⁶. ואם כן יש חשיבות בהרגל האוזן והלב למושג זה, גם אם ההצעה הנ"ל אינה זהה בדיניה מבחינה הלכתית לעיר מקלט.

ואולי על דרך המליצה ניתן לפרש כך את הפסוק באותה הפרשה "תכין לך הדרך" – (דברים יט, ג), שעניינו – לכוון הדרכים לערי מקלט¹⁷, ככולל גם הכנה נפשית לכך.

הלכה ומעשה

לענ"ד ההצעה הזאת היא בגדר האפשר ממש. כיום קיימת מבחינה חוקית ענישה של "עבודת חוץ", אך זו מיוחדת רק למי שנשפט למאסר של מספר חדשים. יש צורך בשינוי החוק, אבל שינוי זה תלוי בהכשרת הלבבות ובלחץ

14. ראה ספר "החינוך" מצוה תי: "ועוד יש תיקון העולם במצוה כמו שביאר הכתוב שינצל עם זה מיד גואל הדם... ועוד תועלת בדבר לבל יראו קרובי המוכה הרוצח לעיניהם תמיד במקום שנעשתה הרעה, וכל דרכי התורה נועם".

15. בפס"ב שיצא לאחרונה ביקש אסיר אפשרות לקיום חיי אישות עם אשתו, השופט מ. אלון הצדיק עקרונית בקשה זו, ובהקשר לזה עמד בהרחבה על ענינה של גלות לעיר מקלט. ראה: בג"ץ 114/86 פ"ד מא(3) 477, 494.

16. ראה רמב"ם הלכות רוצח פ"ח ה"ד.

17. ראה רמב"ם שם ה"ה. וראה עוד רש"י דברים ד, מא.

ציבורי ופוליטי. לא אכנס כאן לשאלה מי צריך להחליט על גלות לעיר מקלט במקום מאסר – השופט הדן, נשיא המדינה או הרשות המבצעת. עוד פרטים מעשיים עדיין אינם בשלים לדיון. ביום עיון בנושא שהתקיים ביוזמת המשטרה והמכון לחקר המשפט העברי, בהרצה צופים, ירושלים בשנת תשמ"ו נשמעו הדים חיוביים להצעה. יש צורך באנשי חזון ומעשה שיודעים לתרגם רעיון למעשה, ואם תרצו – אין זו אגדה.

נספח:

אלטרנטיבה לכליאה: תוכניות ניסוי להפעלת "ערי-מקלט"
מאת תת-ניצב אריה לואיס

דין ערי מקלט המוזכרות במקורותינו היהודיים, מהווה אלטרנטיבה נוספת לכליאה קונבנציונאלית, המבוסס על יסודות הומאניטריים, משפחתיים וכלכליים.

הרעיון של ערי מקלט הינו עדיף על שיטות כליאה קיימות לגבי אוכלוסיה מיוחדת ומתאימה. שיטות הכליאה הקיימות, אינן עונות על כל סוגי האוכלוסיה הנשלחת לענישה במערכת שב"ס. מסמך זה מתייחס במיוחד לסוג האוכלוסיות הנשלחות כיום לעבודות חוץ וכליאה בתנאי בתי שיקום, אך למעשה בא לספק שיטה נוספת לענישה.

(1). רקע

שלטונות בתי הסוהר וכפועל יוצא גם בתי המשפט מרגישים את מצוקת מקומות הכליאה בארץ. משנות השבעים אלטרנטיבות לכליאה הינה נושא לדיון בכל העולם המערבי, וזאת משלש סיבות: א. העדר מקומות כליאה והעדר התקציבים הענקיים הדרושים לבנייה. ב. חיפוש אחר שיטות זולות להחזקת אסירים כגון בתי שיקום, להם דרושים מינימום כוח אדם ואמצעים. ג. הקטנת הסטיגמה והשפעתה השלילית על האסיר ומשפחתו. הרעיון של עיר מקלט מאפשר שמירת הגרעין המשפחתי, המהווה מנגנון תמיכה למנוע התפוררות המשפחה במצבי הלחץ של כליאת הבעל והאב. לפני שנפרט את השיטה המוצעת, מצאנו לנכון להציג בפני הקורא סקירה קצרה המתארת את מצוקת בתי הכלא בישראל.

(2). סקירה

- א. בבתי הכלא בישראל כ־7,500 אסירים מהם 4,200 פליליים.
- ב. ישנו גידול שנתי של כ־10% בכמות האסירים הפליליים הכלואים.
- ג. בגלל הגידול בכמות האסירים מחד גיסא ומיעוט תוספת מקומות

- מאידיך גיסא, שטח המגורים הממוצע לאסיר (כולל פח"ע) עומד על 2.6 מ"מ"ר. בעולם המערבי השטח הממוצע הינו 12.7 מ"מ"ר. על מנת לשמור אפילו על היחס הירוד הזה דרוש תקציב פיתוח לבניית מקומות כליאה, הגודל ב־10% מדי שנה. הצעה זאת באה להקל על הצפיפות בבתי הכלא כאלטרנטיבה לכליאה.
- ד. היום עולה אלפי דולרים לשנה להחזיק אסיר בכלא בעל רמת בטיחות מיזערית, ואפילו בבית שיקום שליד בית כלא.
- ה. אסירים מועסקים היום בעיקר בתעשיות יצרניות ומתן שירותי תחזוקה ושירותים אחרים בתוך הכלא. השכר המשולם לאסיר המועסק בתעשייה מחוץ לכלא הינו שכר הממוצע באותו ענף במשק. למען האסירים מופעלים שירותי עובדים סוציאליים, ופעילויות חינוכיות.
- ו. חלק מן האסירים זוכים לתנאי בתי שיקום. מטרות השיקום הן להכין את האסיר לקראת שיחרורו ויחד עמו לבנות תשתית שתאפשר לו לתפקד בחיי היום-יום מחוץ לכותלי בית הסוהר. כיום פועלים 5 בתי שיקום בכל אזורי הארץ המכילים כ־250 אסירים היוצאים מידי יום לעבוד.
- ז. עבודות חוץ ניתנות רק לאסירים ועצורים מיוחדים שנשפטו לתקופת ענישה של עד שלושה חודשים. אסירי עבודות חוץ עובדים בדרך כלל בתוך מיתקן משטרתי במשך שעות העבודה הרגילות, וחוזרים הביתה מידי לילה. עבודת חוץ מהווה שיטה התואמת לערכים יהודיים בכך, שהגנב או העבריינן משלם לחברה לפחות בעבור חלק מן הנזק שגרם.
- ח. יש קשר ישיר בין רמת הביטחון של הכלא לעלות התחזוקה. ככל שרמת הביטחון גבוהה יותר, עולה עלות התחזוקה לאסיר.
- ט. היום נכלאים שיעור לא מבוטל של אסירים בתוך בתי כלא הקיימים אשר הסיכון הבטחוני שלהם איננו דורש או מצדיק את ההוצאות הגדולות לשמירתם ואף משפיע על האסיר באופן שלילי ומקטין את סיכויי שיקומו.
- י. ועדת המיון וההסתגלות שליד נציבות שירות בתי הסוהר מחליטה על קריטריונים מסויימים בדבר רמת הביטחון הדרושה לכל אסיר בעת קליטתו במערכת הכליאה. יתכן שלתוכנית המוצעת תדרשנה פקודות מיוחדות מטעם שלטונות הכלא.

(3). שינויים בין עיר מקלט לעומת בית שיקום או עבודת חוץ להלן היתרונות של עיר מקלט לעומת שיטות ענישה קיימות, אשר מלבד ענישה מסוג עבודת חוץ, אין עונש מסוג אחר השומר על הגרעין המשפחתי בזמן ריצוי העונש.

- א. שמירה על הגרעין המשפחתי של האסיר/אסירה בזמן ריצוי העונש.
- ב. איכלוס אסירים, בתנאי דיור רגילים, דבר המקל על עומס הצפיפות הקיים בבתי הכלא.
- ג. אסירים מסויימים שאינם מהווים סכנה ממשית לחברה ואין חשש שיברחו ומתאימים לדרישות עיר המקלט כפי שיפורטו למטה, לא ישלחו לבית כלא העלול לקלקל את האסיר על ידי מגע עם עבריינים. בית כלא הוא בית ספר לפשיעה, ולכן יש למנוע השפעות שליליות על אסירים האמורים להיקלט בעיר מקלט.
- ד. אין אפשרות להשיג תקציבים כנדרש ולהגיע לרמת פיתוח שתספק 21 ממ"ר לאסיר כרצוי. החברה אינה מעוניינת להשקיע במערכת הכליאה. הפעלת תוכנית הניסוי "עיר מקלט" אמורה לשאת את הוצאותיה ללא מימון ממשלתי. זאת לעומת אלפי דולרים לאחזקת כל אסיר במערכת הכליאה הקיימת. לכן במצב של תקציבים מוגבלים, סירוב לנסות תוכנית שכזאת יביא לצפיפות יתר והרעה במצב הקיים.
- ה. התוכנית באה בעיקר כאמצעי לענישה בהעברת האסיר לעיר זרה לו, רחוק מישבו הקודם. והשינוי החד בדרך חייו מהווה לו הפסד של שנים משנותיו.

(4) השיטה המוצעת לתוכנית הניסוי

ראשית כל נציין כי כל הכתוב מטה הוא במסגרת הצעה לדיון. כמו כן למען הסר כל ספק אנו מגדירים עיר מקלט כשכונה או חלק מעיר קיימת. עיר שכזאת עשויה להיות עיר פיתוח, ישוב ספר או כל עיר אחרת.

א. האוכלוסיה

האוכלוסיה המיועדת להיות אסירי עיר המקלט הם אלה שיענו על דרישות/קריטריונים שיקבעו בתוך פקודת שב"ס. קריטריונים על האופי המיוחד לאסירי עיר מקלט יועלו בדיון הפתוח. קריטריונים אפשריים שיילקחו בחשבון;

- * עבריינים לא מועדים.
 - * אסירים בעלי משפחות.
 - * מצב בריאותי וגיל.
 - * אסירים עם רקע צה"לי מתאים.
 - * מבצעי עבירה שאין להניח שיחזרו לבצעה אחרי השחרור, אך בגלל חומרת העבירה, כלומר תקופת המאסר, נשלחו למאסר ולא לעבודות חוץ – כגון;
1. עבירות מינהליות / תעבורתיות.

2. מעילה.

3. רשלנות פושעת.

עיר מקלט מיועדת לאסיר שנשלח לתקופת מאסר מעל שלושה חודשים ואשר היה זוכה בעונש של עבודת חוץ אילו החוק היה מאפשר זאת.

ב. משטר

1. מערכת משמעתית ופיקוחית.

2. יציאה לעבודה בעיר מקלט או מחוצה לה.

3. חזרה לעיר המקלט מידי יום לפי הנוהל הקיים בבתי שיקום.

4. ניצול הידע או כשרון של אסיר במתן שיעורים או תרומה ציבורית אחרת לאזרחי העיר.

ג. תנאי דיור

שמירה על הגרעין המשפחתי בתוך דירות משפחתיות כגון דיור בקרוונים או דירות לא מאוכלסות בערי פיתוח. החזקת כל הוצאות הדיור על חשבון האסיר ומשפחתו.

ד. משק בית

יש לנסות למצוא לכל אסיר תעסוקה שתאפשר לאסיר להפריש ממשכורתו את הוצאות מחייתו לו ולמשפחתו.

ה. ביקורים וקשרי חוץ

רצוי לשקול את הרחבת תחום החופש המוקנה כיום לאסירי בתי השיקום.

ו. חינוך ילדים

חינוך הילדים יהיה בתוך עיר המקלט או מחוצה לה. במידה שמשפחות אסירים מסויימים ידרשו חינוך מיוחד, הוצאות אלו יחולו עליהם.

ז. פיקוח ביטחוני, שיקומי ומנהלי

כמוזכר לעיל, אין צורך בשמירה ביטחונית או בשירותי שיקום לאוכלוסיה זאת. ידרש פיקוח מינהלי לשמור על נוכחות האסיר והימצאותו בעיר המקלט במועדים שיקבעו.

ח. שירותי קהילה – בריאות, חינוך, חברה וכיו"ב:

כל אסירי עיר המקלט ומשפחותיהם יהיו "אזרחי העיר" ובתוקף זאת יהנו מכל שירותי הקהילה. יש לדון על השתתפות האסירים במיסים וכיו"ב בעיר

המקלט. שיטה זאת הינה זולה וטבעית יותר מאשר החיים הקיימים בבית-כלא או כל מוסד אחר.

ט. הנהלה מקומית

יהיה ייצוג מתוך האסירים או משפחותיהם בדבר ניהול עיר המקלט ותקנותיה.

(5). סיכום

רעיון זה של הפעלת עיר מקלט הינו שונה באופן מהותי ועקרוני מבתי שיקום, עבודת חוץ, או כל מערכת כליאה קיימת. הוא מהווה סוג מיוחד מתוך אמצעי ענישה אפשריים בעל אופי יהודי אשר בפוטנציה מאפשר אלטרנטיבה מועדפת על שיטות מאסר קונבנציונאליות לקבוצה מסויימת מתאימה. הרעיון של עיר מקלט אמור לשמור על קיום גרעין המשפחה, למנוע עומס נוסף על הצפיפות הקיימת בבתי הכלא, לחסוך בתקציבים ולהיות רנטבילי ללא צורך במימון ציבורי או ממלכתי, למנוע התדרדרות אסירים אלו מהשפעותיהם השליליות של אסירים/עבריינים ולגרום למינימום תיוג וסטיגמה אצלם ואצל בני-משפחתם.

נראה למחברים כי במדינת ישראל, יש חובה לחפש ראשית כל בתוך מקורותינו אנו, פיתרונות אפשריים לבעיותינו ולא דווקא לקבל או להעתיק את ה־State of The Art הקיים בגלות. כמובן עלינו לדעת את אשר קיים בארצות המפותחות בחוץ לארץ אך לא פחות חשוב וחובה היא לנו לדעת מה תורתנו הקדושה והאספקלריה היהודית עשויות לתרום לנו.